

МОДЕРНОТО ОБРАЗОВАНИЕ – ТОВА, ОТ КОЕТО ВСЕКИ РАЗБИРА

Калин Калинов

MODERN EDUCATION – WHAT EVERYONE UNDERSTANDS

Kalin Kalinov

Резюме: Модернизацията е безспорен акцент в съвременния мениджмънт на образованието. За огромно съжаление тя най-често се възприема като инструмент за трансформация на образованието в разбираем и управляем модел. Дори и представяна като оптимизационен процес, модернизацията се прилага като начин за повишаване на контролируемостта на образователната система. По този смисъл тя не изпълнява ролята си на адаптационен модел. На базата на тази констатация статията представя индикативно алтернативен подход за формиране на трансформационна политика в сектора на висше образование обучение на бакалаври и магистри. За изходен пункт се ползва последователността „еволюция на организациите – произтичащи промени в потребностите от кадри – образователни модели“.

Ключови думи: модернизация на образованието, висше образование, трансформация на образованието, тенденции в образованието.

Abstract: Modernization is an indisputable emphasis in modern education management. Unfortunately, it is most often perceived as a tool for transforming education into an understandable and manageable model. Even if presented as an optimization process, modernization is applied as a way to increase the controllability of the education system. In this sense, it does not fulfill its role as an adaptation model. Based on this understanding, the article presents an indicative alternative approach for formulating a transformational policy in the higher education sector of bachelor's and master's education. The sequence "evolution of organizations - resulting changes in personnel needs - educational models" is used as a starting point.

Keywords: modernization of education, higher education, transformation of education, trends in education.

„Знания без разсъждения са безполезни,
но разсъждения без знания, са опасни!“

Конфуций

УВОД

Чудно нещо е динамиката на света. Като безкраен низ от картини през ежедневието ни преминават събития, хора, мнения, които се съчетават в този невероятен коктейл, който наричаме живот. Захласнати в многобройните нюанси на променящата се действителност, ние не усещаме безмилостния ход на времето и живеем живота си в непрестанно очакване на примамливото бъдеще.

Така е и през тази година. Имаме усещането, че последния учебен звънец на летния семестър, дипломирането на студентите ни и производството на офицерите, са събития, останали в далечното минало, като че случили се преди години. А от тях фактически ни дели само период от броени дни!

Но на хоризонта е новата учебна година. Всъщност не е на хоризонта – ние фактически се намираме вече в нея. Но дали тя ще е същата, като оазиса, който съзряхме в миража? Ще успеем ли да направим всичко, което традиционно си пожелаваме в началото на всяка академична година, но и също така традиционно пропускаме да изпълним и деликатно премълчаваме в отчета за края на периода?

Често си задавам въпросите: „*Каква е причината нашите желания да се размиват във времето? Как така се получава, че енергията на ентузиазма ни изтича в борба със злободневни задачи?*“. Няма ли усещането, че срещу нас играе „зла сила“ с единствената цел да ни пречи?

Всъщност тази сила не е срещу нас. Тя е в нас и има отколешното и познато название – невежество. То, невежеството, е онази „зла воля“ която слага прът в колелата на препускащата колесница на желанията ни. И защото невежеството е плод на проблеми в обучението, ще адресирам в тази статия образованието. И няма да крия, че пристъпвам към това със свито сърце, защото образованието спада към кръга на онези теми, от които всеки разбира.

Но все пак ще го направя, защото имам самочувствието на участник в процеса. Този септември се навършиха единайсет години от момента, в който заех длъжността на заместник-началник по учебната и научна част на Висшето военноморско училище, която длъжност е по същността си заместник-ректор. И ако се приеме, че училището отбеляза успех през тези години, то може би и аз съм допринесъл за това. Или поне не съм попречил.

Но защо да говорим за образование? Защото то е във фокуса на усилията на държавата ни през десетилетието, което наблюдавах, и имам усещането, че в последно време усилията да се променя системата за висше образование определено се интензифицират.

Кой не се изказа за системата за висше образование? Какви ли не мнения чуваме през тези години? Тезите варираха в широкия диапазон

от откровено невежи и/или лобистки изказвания с типичната за този подход агресивност, през рутинно споделения опит и практики на университетите, дадени в скучен, но и частно и ведомствено насочен стил, до колебливо изказваните и бързо заглушавани в шума на ежедневието научнообосновани и премерени идеи.

В това изобилие на тези и действия понятието „модерно образование“ попадна под ударите на парадокса на универсалност, формулиран от професор Тяхтин, гласящ най-общо, че *„колкото повече едно понятие се въвежда в употреба, толкова повече то се изпразва от съдържание“*.

Така се случи и с модерното образование. Когато чуем това понятие в главите ни избухва взрив от аналогии: *„критично мислене“* (critical thinking), *„меки умения“* (soft skills), *„учене през целия живот“* (long life learning or lifelong learning), *„самообучение“* (autodidacticism or self-education), *„участие на бизнеса в обучението“* (business involvement in education) и др. Не, че тези модели са грешни. Те само са грешно разбирани и често единственото, което ги обединява е схващането за тях, че са „западни“, разбирай - правилни.

Нашата цел ще е да внесем малко яснота в модерното образование и защото всеки обича да се стига докрай, а и верни на максимата на Айнщайн, че *„няма нищо по-практично от добрата теория“* – ще си позволим в заключение да структурираме една приложно ориентирана идея.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Класически всяко изследване на система започва с описание на системата и средата, в която тя функционира. В това отношение националната система за висше образование не прави изключение.

Доколкото аудиторията на статията е до болка запозната със системата и нейната среда, аз ще спестя това описание. И само ще се съсредоточа върху онези фактори, които влияят върху системата на висшето образование точно в този момент. Но отново ще спестя огромното разнообразие от факторите¹ или онези атрактивни описания на *„рухналата система за средно образование“* и *„демографската криза“*, а ще спомена само няколко малко известни фактори, които на практика са без добра артикулация в наши дни.

---

¹ Само за последната година прочетох четири прекрасни монографии на тема образование от професор Димитър Канев *„Финансиране и ефективност във висшето образование“*, професор Боян Медникаров *„Военноморското образование в Република България – състояние и перспективи“*, професор Янчо Бакалов *„Висше морско образование. Лидиране в конкурентна среда“* и доцент Мария Фъртунова *„Висшето образование – от традицията към модерността“* на тема образование. Препоръчвам ги на всички, които искат да се запознаят в дълбочина с факторите, които формират средата за образование.

Нека тогава изброим тези фактори и после да разгледаме съвсем накратко тяхното значение.

В сила са следните фактически тенденции:

1. Интелектът на организациите „се изнася в периферията“.
2. Специализацията на образованието започва по-рано.
3. Йерархията на обществото се усложнява.
4. Ковид 19 промени света.
5. Динамиката на развитието на обществото нараства.
6. Професиите се изчерпват или силно трансформират в кратък период.
7. Появява се отчетлив акцент на образованието върху „меките умения“ (soft skills).

8. Системата "бакалавър - магистър - работа до живот" се изчерпва и заменя от системата за „учене през целия живот“ (long life learning or lifelong learning).

Безспорно „изнасянето“ на организационния интелект в периферията е от базово за нас значение. Нека внесем яснота.

Замисляли ли сте се, че ние – хората, сме само градивна частица в биологични „организми“ (системи) от по-висок ранг? Сигурен съм, че сте го правили, но също така съм сигурен, че и упорито отказвате да влезете в дълбочина на тези „обезличаващи“ ни разсъждения. Да, ние го допускаме за пчелите, термитите, мравките, но за Човека?

Фактът е факт, също така безспорен като факта, че тези системи, тези организации, еволюират. А с тях еволюираме и ние.

Професор Борис Милнер² ни дава интересна периодика на развитие на организациите в исторически план. Без да се влиза в подробности, нека само кажем, че в средата на двайсети век се развиват организации с преобладаващо хоризонтална структура и към края на същия век са налице данни за еволюция на тези организации. Тези организации са „мрежите“. Не че те се появяват в средата на миналия век – мрежови структури е имало през цялата човешка история, но тогава тяхното присъствие става особено осезаема, а в наши дни сме свидетели на бурна еволюция на мрежите.

С цел да са по-чувствителни към желанията на клиента и по-бързи в адаптацията, тези организации „изнасят интелекта в периферията си“³. Нека обясним.

Да включим въображението си и да си представим една организация с три йерархични нива, на върха на която стои един човек, на когото на второ ниво са подчинени четирима, на които от своя страна са подчинени по четирима на трето (най-ниското) йерархично ниво. Нека сега погледнем от върха надолу и виждаме как един стои в

², Борис Милнер. Теория организации.

³ За повече информация виж Калин Калинов „Аспекти на теория на организациите“.

центъра на структурата, свързан с четирима на втория йерархичен кръг, всеки от които е свързан с по четирима на третия йерархичен кръг, който кръг е периферията на организацията, по причина, че там се контактува директно с пазара и клиентите.

Идеята за изнасяне на интелекта в периферията означава, че този външен (перифериен) кръг получава от „центъра“ все по-големи права да действа свободно и дори права да взема решения в някаква степен. Затова и тази периферия следва да е по-умна. Подходящ е пример.

На моите студенти винаги давам за пример магазин от голяма верига за битова техника и електроника.

Влизате, за да си купите рутер. Посреща ви продавач-консултант по рутерите. Невероятен специалист! Знае много повече от необходимото ви.

Доволни сте, избирате рутер и го запитвате за монитор. Консултантът ви изслушва, вдига мобилния си и вика консултанта по мониторите.

Забелязваме две неща: висока компетентност на всеки продавач в тясна сфера и обвързването на тези продавачи в тяхна си мрежа, по която си комуникират. С две думи – специализация и мрежова свързаност.

Да си припомним ли продавачите от моята младост? Мисля, че не нужно.

За подготовката на съвременните продавач-консултанти, с оглед на състоянието на средното образование, следва да се намесят университетите. Сега си обясняваме защо *„висшето образование вече нищо не струва“*, *„всеки може да влезе в университет“*, *„завършват мениджмънт и работят в кол-център (call centre)“*⁴.

Но нека не пропускаме важния момент – специализацията. В мрежата компонентите имат уникалния шанс не само да се специализират тясно, но и да компенсират ограничените си познания в други области, като по каналите за информационен обмен на мрежата се свързват с онези компоненти, които са се специализирали в други области. Като че времето на енциклопедичното познание отминава и се замества с мрежа от специалисти. Появяват се острата необходимост от общ протокол за комуникация в мрежата, което означава общо базово ниво на познания, да разчитаме информацията от другите специалисти и умения да работим и комуникираме в екип. Ето още неща, на които е нужно да се фокусира системата за висше образование в раздела бакалавърство.

---

⁴ Само ако си представим една криза в резултат на бедствие и необходимостта оператора в центъра да изведе автомобилите от зоната или да организира спасителни дейности и връзка със специализираните звена, ще ни се аргументира необходимостта от по-високо от средното образование.

Като че в бакалавърска степен трябва много внимателно да се балансират общото, фундаментално, познание и тясната специализация. Фундаменталното познание да се ограничи до изработването на общ „език“ в мрежата, а специализацията да се „заостри“ в желана област. Допълнително да се отдели време за екипната работа.

Като че онова схващане за *„бакалавърската степен, която дава фундамент, магистратурата, която специализира и докторантурата, която фокусира“*, следва да се преосмисли поне частично. Защото доказателства за ранната специализация изобилстват. Безспорен е призивът и произтичащата тенденция все повече специалисти от практиката да преподават. Те и преди преподаваха, но много символично - отделни лекции, а сега стремежът е да поемат цели дисциплини. Тук неминуемо навлизаме в деликатната тематика на регулации от Националната агенция за оценка и акредитация (НАОА), но само ще си позволим да кажем, че замисляне по това, кой има право да преподава, е препоръчително⁵.

При споменатото *„изнасяне на интелекта в периферията“* на организацията се променя рязко и специализацията на йерархичните нива. При класическото разпределение на системните задачи в класическата централизирана организация, управлението разчита на семплата техника *„управление чрез познаване, познаване чрез самоподобие (фракталност)“*. Без да се е изчерпала тази техника, в йерархията на мрежите се акцентира на разпределението на отговорностите по йерархията от *„управление, насочено към изпълнението“* на ниските нива към *„управление, насочено към решението“* на високите нива. Това води до промяна на компетентностите на образование на нивата. Подходящ модел за целта е въведен в корабоплаването. За високите управленски нива на кораба, където са капитанът, старши помощник - капитанът, главният механик и неговият помощник, се иска магистърска степен. За по-ниските нива е нужна само бакалавърска. При това в обучението на магистърска степен Международната морска организация с конвенция е въвела изисквания за умения за *„управление на екипа и ресурсите на мостика“* (респективно на машинното отделение). Казано накратко – магистратурата поставя силен акцент върху интегративните функции на управление, както в технически, така и в социален план. Този модел

---

⁵ Изкушен съм да спомена за острия конфликт между изискванията на Международната морска организация (International Maritime Organization -ИМО) и НАОА. ИМО държи специалните морски дисциплини да се водят от професионално компетентни специалисти, а НАОА държи на хабилитацията им. Само който е търсил действащ капитан далечно плаване с хабилитация може да си представи. В България има само един или двама.

може да послужи за добра база за преосмисляне на ролята и съдържанието на магистърското образование.

Паралелно на тези процеси се проявява типичната за времето ни характеристика – динамиката. Тази динамика от чисто технически план се пренесе в социален.

Ако преди години, през моето детство, можехме да твърдим, че поколенията в социален план са детското, на родителите и на бабите и дядовците, то сега с увереност твърдя, че между моето поколение и на сина ми има още едно поколение. Казано по друг начин, поколенията в социален план се редуват на около десет – петнайсет години. Всъщност аз за сина ми съм това, което бе дядо ми за мен. Удачно е само да маркираме атрактивната тема, че нашите деца се учат повече от „междинното“ за нас поколение (доколкото то е по-близко до тях), отколкото от нас. За образованието от този факт може само да извлечем полза като помислим за менторската роля на това „междинно“ поколение, което направо си изисква да подготвим образователно това поколение на умения да менторства, да обучава. Ето още една възможна задача за магистратурата.

Интересен е още един аспект на динамиката – в чисто технически план.

Нека припомня един прекрасен разговор с професор Робърт (Боб) Антис от Националния университет за отбрана във Вашингтон (National Defence College - Washington).

По време на приятелска вечеря в Скопие разговаряме за това, което всички разбират – образование. И безспорно сме единни в тезата, че техническият аспект на динамиката води до това, което професор Медникаров много точно назова, че *„ние не знаем какви ще са професиите след десет години“*. Стигаме до обобщение: *„нашите възпитаници са обречени на непълна подготовка за това, което ги очаква на работното място“*. Ако се приеме това за даденост, въпросът е какво може да се направи. Аз давам отговор – практика и привличане на специалисти от практиката. Боб се съгласява, но казва *„Да, безспорно това помага, но това е технологичния отговор“*. Съгласен съм, защото това превръща университетите в ПУЦ - Професионален учебен център (трудно ми бе да обясня на Боб какво е ПУЦ), но какъв е академичният отговор? И Боб ми го дава: *„да научим нашите обучаеми да се учат сами (самообучават) и когато дойде време да обучават новите служители, те да умеят да преподават. Това е ролята на университета“*.

Всъщност този спомен дава една прекрасна метафора за *„меките умения“* (soft skills) и тяхното разпределение като акцент в бакалавърство и магистратура.

В рамките на бакалавърството да се учат студентите да обработват голямо количество информация, да формулират теза, да я аргументират, излагат, защитават и коригират.

В магистратурата да усвояват умения за преподаване, менторстване, лидерство и свързани умения.

Всъщност този модел ни води до необходимостта да приемем, че системата „бакалавър - магистър - работа до живот“ се изчерпва и да помислим за замяна със системата за „учене през целия живот“ (long life learning or lifelong learning). Всъщност стигнахме до най-важния момент: необходимостта от цялостно преосмисляне на образователния модел.

Нека споменем няколко думи за реалността на тази опция.

Безспорно е желанието да се дирижира подобен процес на национално ниво. Без да се спираме в подробности, следва да кажем, че това ще срещне сериозен отпор. За възприемането на тази теза нека цитираме Стивън Хокинг, който на въпроса защо квантовата физика трудно се налага в масов образователен план и често се ограничаваме до споменаването ѝ, отговаря: „*грешните идеи не се отхвърлят, когато се докаже тяхната несъстоятелност, а когато изчезнат последователите им*“. Именно по тази причина следва да признаем, че за множество университети „нютоновото мислене“ не е изчерпало последователите си и „квантовата физика“ е ненужна тема. В допълнение следва да се каже, моментът на централизирано въвеждане на нов образователен модел може да доведе до въвеждане на елементи на криза в системата. Кризата сама по себе си не е толкова притеснителна. В известна степен тя може да е полезна, но следствията са опасни. При продължителна криза се раждат монополи. Точно както ледниковият период е довел до появата на свръх-бозайниците, така и тук могат да се появят „свръх-университети“, които в условия на силна държавна намеса да доведат до загуба на разнообразие на системата на висше образование, от тук – загуба на адаптивност и в крайна сметка – системен колапс.

Много по-подходящ е моментът, с даване на условия от надсистемата за развитие на модели на образование, за своеобразни „мутации“ като движеща сила на еволюцията⁶. Впоследствие тези модели (печелившите от тях) ще се разпространят в цялата система.

Точно такъв бе моделът с ранното кандидатстване във ВВМУ на база оценките от единайсети клас. Когато въведохме този модел през

---

⁶ По принцип съставните процеси на еволюцията са „отклонение“, „мутация“, „имиграция“, „селекция“ и „популационно подразделяне“. Robert Lacy. Loss of genetic diversity of managed Populations: Interacting effects of drift, mutation, immigration, selection and population subdivision. В нашия случай ролята на надсистемата следва да се ограничи до общи правила, които да не допуснат цялостно отклонение от основната функция образование. Следва да се посочи, че това е ролята на държавата и в наши дни, но за съжаление се появяват периодично тенденции за „свръх регулация“.

2014 година, бяхме обвинени в „ерес“ и „девалвиране“ на образованието. Няма да споменавам резултатите от модела, а само ще спомена, че днес той е обичайна практика в много университети.

И тук е мястото на един интересен пример – кризата „Ковид 19“. Притисната от условията, надсистемата „си затвори“ очите за детайлите в правилата и в резултат се появиха голям брой нови практики: хибридно обучение, модулно разписание, замяна на изпитни форми със задания и др. Тези практики сега, когато кризата като че позатихна, се разпространяват и ползват с висок успех от университетите и значително промениха схващанията ни за образованието.

И доколкото бяха изброени множество фактори, които не се артикулират в публичното пространство и споделени идеи за тяхното влияние и следствия, удачно е в заключение да видим може ли да се синтезира работещ модел за образование.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Нека зададем обща картина за този модел, описвайки текущата ситуация, която, за съжаление, е далече от желаната.

Средното образование колабира. В него масово не се справиха с Ковид-предизвикателството, децата са научени да не учат, масово притежават базови и несистемни знания. „Отличните гимназии“ са рядкост и често обучават не благодарение, а въпреки условията. Завършилите ги масово заминават за обучение във чуждестранни университети. Паралелно с това е в ход демографска криза, в чиито условия вътрешносистемната конкуренция е изострена и се стига, дори до лобизъм в надсистемата. Протичат няколко паралелни реформи, които не са съгласувани в необходимата степен и често не се базират на обратна връзка от резултатите на предходната реформа, а почиват на субективни решения и заимствани от други държави модели. Техническите специалности са слабо желани. Обучението по тях е затруднено и често икономически неоправдано – трудно се сформират учебни групи по-големи от десетима студенти.

Ако се приеме тази картина за даденост, въпросът е какво може да се направи?

Синтезираният по-долу модел е базиран върху вече изложените схващания и концептуален. Затова няма да се прекарва директна връзка между модела със съображения, произтичащи от конкретен фактор.

Университетът, очевидно, следва да се настрои за обучение на малки групи обучаеми. Нека си представим, че имаме три специалности, в едно Професионално направление, от по десет души.

Разглеждаме бакалавърско обучение в редовна форма, с класическа продължителност от осем семестъра.

През първите два семестъра се компенсира и надгражда средното образование. Учениците учат, това, което са пропуснали и на малко по-високо ниво. Изучават се две групи дисциплини.

Първата е тази група, която е необходима за последващото надграждане с дисциплините по Професионалното направление.

Втората група са дисциплини, които учат учениците „как да учат“. Това са вече споменатите „меки умения“ (soft skills), да обработват голямо количество информация, да формулират теза, да я аргументират, излагат, защитават и коригират.

През втората година се покриват компетентностите, свързани с Националната квалификационна рамка и произтичащи от спецификата на Професионалното направление.

До този момент студентите от всичките три специалности са в общ поток и занятията се водят в избраната от университета форма.

Счита се, че към края на втората година студентите са се ориентирали в професията и могат да направят избор къде да се специализират. Тази специализация започва през петия семестър, където на отделните специалности се предлагат модули от дисциплини. Тези модули е желателно да са съгласувани с евентуалните потребители и да се преподават даже съвместно. Удачни са два модула – по един за пети и шести семестър. Ако броят на студентите в групите не позволява класическо присъствено и/или дистанционно обучение, се преминава на обучение по индивидуален план.

През тази година се разчита, че студентите са се свързали с потенциални работодатели и са се ориентирали къде желаят да работят. На тази основа се подготвя седми семестър, условно наречен за отделните специализации в рамките на специалностите „семестър на потребителя“. В него изцяло потребителите заявяват дисциплините на обучение. Обучението е отново на модулен принцип по индивидуален план.

Осмият семестър е на университета и там по избран от него модел се подготвят студентите към дипломиране.

Посоченият по-горе модел може да се допълни и модифицира с оглед на всяка специфика на специалности и да послужи за база на разработване на множество „бутикови“ специалности и специализации с определено облекчено обучение по втора специалност.

Разбира се, на този модел следва да се гледа по-скоро като на идеен модел, отколкото на завършен план за обучение.

С представянето на идейния модел, конструиран на база дадености, фактори на средата и произтичащи съображения, нашият кратък обзор на необходимостта от трансформация на висшето образование завърши. Без да се изчерпва темата може да се обобща, че като всяка система, дори и изкуствено и волево създадена от нас –

хората, висшето образование е метасистемен организъм. Обхващането на проблемите и процесите в него изисква сложен комплекс от познание, логика и абстракция, прилагани с пълното съзнание че винаги системата е частично познаваема и не всички процеси в нея са разбираеми в достатъчната степен. Спомням си онзи все по-отдалечаващ се във времето момент от късното лято на 1986-а година, когато влязох във Военноморско училище. Учиха ни да маршируваме и подтичващия до нас офицер казваше: „*Вдигнете главата, не гледайте в краката си! Погледът на нивото на втория етаж! Устрем!*“. Именно това е и съветът към системните архитекти на образователната система – да вдигнат очи от ежедневието, да застанат встрани от процеса, да се абстрахират от детайлите на ежедневието и да почувстват важните тенденции в държавата, Европа и човешкото общество.

ЛИТЕРАТУРА:

1. **Бакалов, Я.** Висше морско образование. Лидиране в конкурентна среда. Варна: Стено, 2019. ISBN 978-619-241-029-2
2. **Канев, Д.** Финансиране и ефективност във висшето образование. Военно издателство ЕООД. София. 2005.
3. **Медникаров, Б.** Военноморското образование в Република България – състояние и перспективи. Варна: ВВМУ „Н. Й. Вапцаров“, Изд. „Е-Литера Софт“, 2019. ISBN 978-954-2912-79-8.
4. **Мильнер, Б.** Теория организации. Електронна библиотека Достъпен на адрес: <http://www.safety.spbstu.ru/el-book/>, последно посетен на 12.01.2014.
5. **Фъртунова, М.** Висшето образование – от традицията към модерността. Академично издателство „Русенски университет“. Русе, 2021. ISBN 978-954-712-856-9.